

Słowo wstępne

Niniejszy tom „Filo-Sofiji”, ofiarowany Profesor Annie Pałubickiej z okazji Jubileuszu 70. urodzin oraz 45-lecia pracy naukowo-dydaktycznej, powstał z inicjatywy uczniów i współpracowników Pani Profesor z Zakładu Filozofii Kultury w Instytucie Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wraz z licznym gronem przyjaciół Pani Profesor pragną oni podarować Jubilatce swoje przemyślenia oraz owoce badań poświęconych kulturze: czasami rozumianej bardzo szeroko, czasami – bardzo wąsko. Autorzy tekstów tworzących ten tom pochodzą z różnych ośrodków akademickich i szkół naukowych. Połączyła ich Osoba Jubilatki, która jest nie tylko dla pracowników Zakładu Filozofii Kultury Mistrzynią – badaczką, z niezwykłą filozoficzną przenikliwością i metodologiczną precyzją poruszającą się po wielu obszarach i piętrach namysłu nad kulturą. Bo to właśnie te dwie pasje – filozofia i metodologia – wytyczają w przypadku Pani Profesor Anny Pałubickiej drogę poszukiwań sposobów bezpiecznego dla kultury teoretycznego jej oswojania.

Mam nadzieję, że trafnie kroczę śladami myśli Pani Profesor. Człowiek tworzy siebie zawsze w granicach jakiejś kultury – zarówno na dobre, jak i na złe. Dobro kończy się, gdy w horyzoncie naszego egzystencjalnego zaangażowania w świat nie ma już tak naprawdę miejsca dla drugiego człowieka. Wielkim problemem kultury jest, by umiała w nas wspierać bardziej dążenie do dobra, aniżeli umiejętność czerpania satysfakcji ze zła. Dobro i zło nie mają jednak substancjalnego zakotwiczenia. Każde z nich jest odpowiedzią na pytanie sformułowane przez życie zawsze w języku jakiejś kultury. Na inne pytania człowiek jest wszędzie i zawsze głuchy. Anna Pałubicka jest dlatego znakomitym filozofem kultury, że właśnie w niej wypatruje ostatecznych warunków i granic człowieczeństwa.

W naukowej biografii Jubilatki wierność kulturze ma także swój bardzo konkretny, wręcz pragmatyczny kontekst. To przecież dzięki jej staraniom i zaangażowaniu powstał w 1990 r. w Instytucie Filozofii Zakład Kultury, którego kierownikiem była od początku do 31 sierpnia 2017 r. Zakład rozpoczął swoją działalność od podjęcia intensywnej i wielowątkowej współpracy z poznańskim ośrodkiem kulturoznawczym skupionym wokół Jerzego Kmity, twórcy społeczno-

-regulacyjnej koncepcji kultury, której tradycja jest nadal rozwijana i kontynuowana. Jako kierownik Zakładu prof. Anna Pałubicka stymulowała wiele badań nad kulturą oraz z niezwykłą życzliwością reagowała na liczne projekty jego pracowników. Najpierw pracownicy Zakładu Filozofii Kultury podejmowali dwa istotne problemy filozoficzne. W ramach pierwszego, szukając odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób kultura decyduje o tym, co w powszechnym odbiorze uważane jest za rzeczywistość, opracowali idee konstruktywizmu przedmiotowego i epistemologicznego. Problem drugi dotyczył opozycji postmodernizm – modernizm. W XXI w. problematyka badawcza Zakładu została w istotny sposób poszerzona. Jego pracownicy podjęli badania nad współczesnymi koncepcjami modernizacji kultury europejskiej, skupiając uwagę m.in. na takich aspektach zachodzących w niej przemian, jak: szkolnictwo wyższe, pojęcie i kondycja pracy ludzkiej, społeczne uwarunkowania struktur wiedzy, przemiany w sferze intymności. W Zakładzie Filozofii Kultury – przyznaje Profesor Pałubicka – „stawiany jest nie tyle problem, jak mamy myśleć o świecie, ile raczej: jak my, ponowocześni mamy myśleć o naszym myśleniu”¹. I to z tej właśnie perspektywy zainicjowane zostały w Zakładzie studia nad właściwościami, które wyznaczają teoretyczną (metafizyczną i epistemologiczną) i aksjologiczną tożsamość kultury europejskiej.

W „Zakończeniu” swej myślowo imponującej książki *Gramatyka kultury europejskiej* Profesor Anna Pałubicka wymienia kilka przejawów kryzysu kultury zachodniej. Warto je wszystkie przypomnieć.

(1) Kultura europejska — czytamy — zaczyna być jednostronna w porównaniu z jej przeszłym stanem. Przytłacza ją dominacja postawy i punktu widzenia człowieka zaangażowanego w swoje sprawy, z przypisaną tej postawie jednostronnością ograniczenia tylko do własnego punktu widzenia. (2) Nastawienie takie jest zawsze stronnicze, uzyskuje ciągłe silne wsparcie ze strony dominującej aksjologii indywidualizmu. (3) Konsekwencją obowiązywania aksjologii indywidualizmu jest zawężenie horyzontów zainteresowań do sfery przeżyć – najlepiej tylko przyjemnych i życia teraźniejszością. Dominację nad intelektualnym modelem partycypacji w kulturze uzyskuje doznaniowy sposób uczestniczenia w kulturze masowej. (4) Postawa teoretyczna, obserwatora, otwierająca perspektywę oglądania całości biegu spraw w dystansie względem indywidualnego zaangażowania, zostaje ograniczona w zakresie swego obowiązywania. Pielęgnowanie się ją tylko w nauce, która sama stała się jednym z rodzajów pracy w strukturze zawodów. Nie przysługuje temu rodzajowi, tak jak było to w nowoczesności, wyróżniona pozycja w hierarchii zajęć i wynikający stąd wpływ na kształtowanie kultury. (5) Funkcja nauki ograniczona zostaje do wytwarzania nowych technologii oraz dostarczania eksperckiej wiedzy, która, jeśli jest wykorzystywana, to tylko jako jeden z głosów, w podejmowaniu decyzji np. politycznych. (6) Racjonalizm grecki w naszych czasach przybiera w naukach przyrodniczych postać rozumu rozproszonego, a wiedza naukowa spełnia funkcje pogotowia ratunkowego. W tej roli chyba najbardziej ujawnia się utrata wpływu

¹ Niniejszy cytat pochodzi z opisu Zakładu Filozofii Kultury autorstwa Profesor Anny Pałubickiej, zamieszczonego w Księdze Jubileuszowej wydanej z okazji 40-lecia Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza: R. Kubicki, E. Nowak, M. Szykiewicz, *Instytut Filozofii*, [w:] Nauki humanistyczne i społeczne wobec problemów współczesnego świata, Wydawnictwo Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań 2015, s. 54.

nauki na kształtowanie aktywności społecznej. (7) Widoczne staje się zaniechanie współpracy i rozmowy między głównymi wzorami kultury europejskiej, między: (a) postawą człowieka zaangażowanego w swoje partykularne interesy i wartości oraz przyglądającego się z dystansu względem własnych pożytków danej całości oraz między: (b) fenomenologicznym wzorem myślenia, nastawionym na przeżywanie oraz drogą przeżycia upowszechniającym cenne dla danej wspólnoty wartości, a racjonalizmem wywodzącym się ze starożytnej Grecji. W konsekwencji współczesnym ludziom brakuje poczucia sensu, znaczenia i rozumienia.²

Cytat długi, ale nie mam wątpliwości, że jest w nim obecne przesłanie, które powinno być przedmiotem namysłu nas wszystkich. Człowiek żyje głównie, a być może nawet tylko, w świetle pytania o kulturę. Przesłanie to prowokuje: nie sposób nie zapytać: czy — analogicznie — kultura rozwija się głównie, a być może nawet tylko, w świetle naszych ludzkich potrzeb, zgryzot i nadziei? Kultura życzliwa życiu ma to do siebie, że albo ma odwagę spełniać się w wątpliwościach, albo obumiera.

Co najmniej siostrą filozofii, jeśli nawet nie bliźniaczką, jest miłość własna. Zatem kolejne zdania poświęć tylko i wyłącznie sobie, a nie Szanownej Jubilatce. W roku akademickim 1976/1977 byłem w Poznaniu studentem I roku filozofii. W semestrze drugim chodziłem na wykład z *Teorii poznania naukowego*, który kończył się zaliczeniem na stopień. Uzyskałem ocenę dobrą, która ma to do siebie, że na pewno nie jest oceną bardzo dobrą. W roku akademickim 1978/1979 uczęszczałem na wykład *Badania nad kulturą symboliczną*, którego zwieńczeniem było — zgodnie z programem studiów — zaliczenie bez noty: zapewniam, że je uzyskałem. Kto prowadził te pasjonujące wykłady? Nie powiem! Zapraszam do lektury mojego indeksu.

Aniu, dziękuję Ci za zaufanie. To przecież tylko dzięki niemu podpisuję ten tekst nie tylko jako dyrektor Instytutu Filozofii UAM, lecz także jako kolejny kierownik Zakładu Filozofii Kultury.

Jako dyrektor Instytutu Filozofii dziękuję Profesor Annie Pałubickiej w imieniu jego wspólnoty za to wszystko, co dla nas zrobiła oraz za to, co jeszcze dla nas zrobi.

Jako kierownik Zakładu Filozofii Kultury zapewniam, że uczynię wszystko, aby nie zawieść Twojego zaufania.

Roman Kubicki

² A. Pałubicka, *Gramatyka kultury europejskiej*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz 2013, s. 210-211.

